

BỐI CẢNH QUỐC TẾ VÀ TRONG NƯỚC TÁC ĐỘNG ĐẾN PHÁT TRIỂN “VĂN HÓA MẠNG” Ở VIỆT NAM HIỆN NAY

■ TS. PHẠM THANH HÀ (*)

Văn hóa mạng là một khái niệm có nội hàm rộng và được hiểu theo nhiều góc độ tiếp cận khác nhau. Song, có thể hiểu một cách khái quát như sau: Văn hóa mạng là tất cả những biểu hiện của con người tham gia vào cộng đồng mạng internet và các nét văn hóa được thể hiện trên mạng internet. Văn hóa mạng là sự thể hiện, tương tác và cách ứng xử của con người thông qua mạng internet. Văn hóa mạng cũng như bất kỳ một vấn đề, một lĩnh vực, một cái gì đó đều tồn tại với hai mặt song hành: tích cực và tiêu cực. Việc hiểu văn hóa mạng với những mặt tích cực và tiêu cực của nó đòi hỏi phải tiếp cận văn hóa không chỉ đơn thuần là giao lưu giữa các nền văn hóa cũng như sự tương tác qua lại của văn hóa các quốc gia, khu vực mà còn thể hiện qua hoạt động tương tác giữa các thành viên trong xã hội.

Ở Việt Nam, mạng internet phát triển mạnh mẽ, tác động sâu sắc đến nhiều lĩnh vực đời sống xã hội và phát triển của nước ta trong những năm qua. Việc phát triển văn hóa mạng ở Việt Nam là kết quả tất yếu của quá trình hội nhập nói chung, hội nhập văn hóa nói riêng. Gần đây, một thể hệ “ăn Online, ngủ Online, chơi Online” đang tạo ra một sự chuyển động mạnh mẽ trong văn hóa mạng ở Việt Nam, đặt ra nhiều điều cần suy ngẫm. Để đánh giá văn hóa mạng ở Việt Nam, cần đi sâu vào thực trạng văn hóa mạng, thể hiện qua những vấn đề như: bản sắc dân tộc, quyền cá nhân, quan niệm sống, các giá trị văn hóa. Đặc biệt, để thấy được sự phát triển văn hóa mạng ở Việt Nam cũng như làm thế nào để thực hiện việc

quản lý văn hóa mạng đạt hiệu quả (phát huy được những tiện ích mà văn hóa mạng đem lại cũng như ngăn chặn các yếu tố tiêu cực từ văn hóa mạng), đòi hỏi phải có giải pháp, trong đó vấn đề nhận thức và xác định những nhân tố tác động có ý nghĩa mang tính nền tảng. Dưới đây là một số phân tích về bối cảnh quốc tế và trong nước tác động đến văn hóa mạng ở Việt Nam.

1. Về bối cảnh quốc tế

Toàn cầu hóa, một xu thế lớn của thế giới đang diễn ra và tác động mạnh mẽ đến tất cả các mặt đời sống xã hội của mọi quốc gia trên thế giới. Toàn cầu hóa đã, đang tạo ra những ưu thế, như: khả năng phát triển, phổ cập công nghệ thông tin và các phương tiện viễn thông; thúc đẩy phát triển thương mại và mở rộng thị trường rộng lớn; tạo điều kiện cho việc giao lưu văn hóa và tư tưởng rộng rãi; đem lại điều kiện để các nước cùng tham gia giải quyết các vấn đề mang tính toàn cầu... Bên cạnh đó, toàn cầu hóa cũng đang đặt ra những thách thức to lớn cho các nước, nhất là đối với các nước đang phát triển, như: khả năng suy yếu của mô hình nhà nước quốc gia - dân tộc; nguy cơ ô nhiễm môi trường và cạn kiệt tài nguyên gia tăng; vấn đề dân số và sức khỏe cộng đồng dễ bị tổn thương; vấn đề tệ nạn xã hội và tội phạm mang tính quốc tế có cơ hội phát triển...

Quá trình toàn cầu hóa thời gian qua đã mang lại nhiều cơ hội cho Việt Nam giao lưu, hợp tác với các nước trong khu vực và trên thế giới, mở rộng quan hệ chính trị, kinh tế, văn hóa, ngoại giao. Tuy nhiên, Việt Nam cũng như nhiều nước khác trên thế giới đang phải đối mặt với rất nhiều những thách thức cả về kinh tế, chính trị, xã hội, văn hóa từ toàn cầu hóa. Vì vậy, cần phải có nhận thức đúng đắn về toàn cầu hóa, đưa ra được các

(*) Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh khu vực I

giải pháp phù hợp để khai thác, tận dụng mặt tích cực của toàn cầu hóa, tạo ra sức mạnh chiến thắng các tác động tiêu cực của xu thế này. Hơn lúc nào hết, thông tin mạng trở thành một nhân tố quan trọng hàng đầu để khám phá, hiểu biết thế giới cũng như quảng bá hình ảnh của đất nước một cách nhanh chóng, hiệu quả nhất. Vì vậy, phát triển mạng internet là một ưu tiên trong bối cảnh toàn cầu hóa hiện nay và cũng là cách thức để Việt Nam tham gia hội nhập cùng thế giới.

Toàn cầu hóa là một quá trình hiện thực phải đương đầu, vận mệnh của các quốc gia, cộng đồng, dân tộc dường như đang đứng trước thách thức của toàn cầu hóa. Không một quốc gia nào có thể tồn tại biệt lập. Toàn cầu hóa buộc các dân tộc muốn tiếp tục tồn tại và phát triển phải hòa nhập vào trào lưu chung để tiếp thu những thành tựu văn hóa - văn minh chung của nhân loại. Nói cách khác, dù phản đối hay ủng hộ toàn cầu hóa về bất cứ phương diện nào, nhất là về văn hóa, thì các quốc gia đều phải tìm cho mình một phương thức ứng xử phù hợp, trong đó có thể hiện văn hóa qua mạng internet toàn cầu.

Bên cạnh xu thế toàn cầu hóa là sự gia tăng phát triển mạnh mẽ của khoa học kỹ thuật toàn cầu. Thực tế cho thấy, sự phát triển nhanh chóng của các phương tiện truyền thông, đặc biệt là các phương tiện truyền thông mới như điện thoại di động và internet đã làm biến đổi mạnh mẽ thế giới, khiến thế giới nhỏ bé hơn, trở thành một "ngôi làng toàn cầu" và sự phụ thuộc, liên kết với nhau chặt chẽ hơn. Để tránh lạc hậu và không bị đẩy ra ngoài cuộc chơi có tính thế giới, các quốc gia, trong đó có Việt Nam đang nhanh chóng tiếp thu và triển khai các máy móc công nghệ kỹ thuật hiện đại phục vụ cho mọi hoạt động kinh tế - xã hội, trong đó có ngành văn hóa, thông tin. Với sự trợ giúp của máy tính, mạng thông tin và các phần mềm hiện đại, nhất là mạng internet đã làm nên một điều kỳ diệu là kết nối hội nhập các nền văn minh lại với nhau. Internet còn tạo ra một hoạt động giữa các thành viên

trong xã hội khá hiệu quả. Thứ nhất, chiều cạnh giao tiếp, đối thoại... thì chưa bao giờ cuộc chuyện trò giữa con người với con người lại cởi mở như hiện nay. Khoảng cách về địa lý, địa vị, tuổi tác, học vấn, ngành nghề, dân tộc... không còn nữa. Thứ hai, chiều cạnh dư luận thì internet ít nhiều đã góp phần tạo nên một ảnh hưởng nhất định đến đời sống chính trị, văn hóa các nước. Cụ thể là, một quyết định của chính quyền, nhà nước có thể bị thay đổi khi nắm bắt được sự phản hồi nhanh chóng của dư luận...

Hiện nay, internet toàn cầu đang tạo ra một "thế giới phẳng". Internet mang lại cho mọi người tri thức về mọi mặt, mạng lưới toàn cầu hóa đã biến những thành tựu về kinh tế, văn hóa, khoa học... của một cá nhân, một quốc gia trở thành tài sản chung của nhân loại, nhờ đó mà chúng ta có thể ứng dụng nhanh nhất những kỹ thuật tiên tiến nhất. Bất cứ trong lĩnh vực nào con người cũng có thể tiếp thu học hỏi những điều mới hoặc dựa trên những thành công (có khi cả thất bại) của người khác để tạo dựng cho mình một hướng đi phù hợp. Ứng với mỗi lĩnh vực, với mỗi giai tầng và với mỗi lứa tuổi thì internet mang đến những lợi ích khác nhau.

Qua những trang giới thiệu trên mạng, mỗi người có thể hiểu được phần nào bản sắc, phẩm chất... của một dân tộc bởi những di sản vật thể và phi vật thể được đăng tải, giới thiệu. Nhờ internet thế giới đã biết đến Việt Nam qua những trang giới thiệu về di tích lịch sử, danh lam thắng cảnh, phong tục tập quán hay có khi chỉ giản đơn là những món ăn dân dã, độc đáo... Hiện nay, xuất hiện những trang web của từng địa phương, thành phố giới thiệu khá cụ thể về quê hương mình. Bên cạnh việc quảng bá về địa danh, còn xuất hiện một số sân chơi lý thú khác như các câu lạc bộ về âm nhạc, hội họa, điện ảnh... Đây chính là cơ hội để mọi người giao lưu, học hỏi hoặc chia sẻ vốn kiến thức của mình, nhờ đó tri thức văn hóa được nâng cao.

Có thể nói, cuộc cách mạng khoa học công nghệ với những tiến bộ vượt bậc của

khoa học kỹ thuật đã cung cấp những phương tiện hiện đại giúp cho việc phát triển nhanh chóng kinh tế, xã hội, văn hóa của các quốc gia. Đối với lĩnh vực văn hóa, tiến bộ của khoa học kỹ thuật tạo điều kiện cho các giá trị tinh thần đi vào chiều sâu của khoa học và thẩm mỹ; từ đó có tác dụng thúc đẩy nâng cao dân trí, sự cải thiện về tư giãn tinh thần, phục hồi tâm sinh lý và kích thích óc sáng tạo của con người. Chẳng những thế, tiến bộ về khoa học kỹ thuật còn nâng cao tính chính xác và luận chứng của tư duy, khắc phục cái chậm chạp, tùy tiện vốn là căn bệnh của tư tưởng tiểu sản xuất. Nhưng bất cứ sự sáng tạo nào của khoa học kỹ thuật cũng được xây dựng trên cơ sở của văn hóa tinh thần. Mối quan hệ qua lại giữa văn hóa tinh thần với khoa học kỹ thuật cần được xây dựng trên nền tảng chủ nghĩa nhân đạo, trong đó có vai trò con người với sức mạnh bản chất của nó là quyết định, đó mới là sự phát triển thuận chiều, hợp logic, tạo nên một xã hội văn minh đích thực và phát triển bền vững.

Do ảnh hưởng của văn minh trí tuệ, được kích thích bởi khoa học và công nghệ, nhiều quốc gia và khu vực trên thế giới đang ý thức mạnh mẽ về kinh tế phồn vinh đi đôi với tiến bộ xã hội. Việt Nam đang nằm trong các xu thế chung đó của thời đại. Con người Việt Nam hôm nay vừa phát huy các giá trị truyền thống, vừa hình thành những giá trị mới. Các giá trị mới, các giá trị khoa học, công nghệ đã thôi thúc con người xác lập một hệ chuẩn văn hóa mới điều tiết, định hướng, chi phối những giá trị nhân văn của dân tộc. Internet, văn hóa mạng có tác động không nhỏ đến những vấn đề này.

Gắn với xu thế toàn cầu hóa, sự phát triển của khoa học và công nghệ là cuộc cách mạng trên lĩnh vực thông tin đại chúng đã thúc đẩy mạnh mẽ quá trình hội nhập văn hóa quốc tế qua mạng thông tin toàn cầu. Sự phát triển trên lĩnh vực thông tin đại chúng, một mặt đem lại cho nhân loại một lượng thông tin khổng lồ và đáp ứng nhu cầu thông tin của con người một cách nhanh nhất. Mặt khác khiến các quốc gia dân tộc

và toàn thể nhân loại xích lại gần nhau về nhận thức, về tư tưởng, về thể giới tinh thần, về đạo đức của con người... Bên cạnh đó, sự phát triển trên lĩnh vực thông tin đại chúng còn phổ cập nhiều giá trị văn hóa, văn minh của nhân loại, kích thích sự sáng tạo, hưởng thụ, tiêu dùng các giá trị văn hóa. Tuy nhiên, chính cuộc cách mạng trên lĩnh vực thông tin đại chúng cũng tạo ra những hệ lụy tiêu cực khôn lường, đó là xu hướng đồng nhất hóa lối sống của các quốc gia dân tộc, đặc biệt là xu thế áp đặt văn hóa, áp đặt các mô hình và giá trị trong văn hóa... Đặc điểm này được phát huy tác dụng mạnh mẽ qua hệ thống mạng internet toàn cầu.

Ngoài ra, có một số nhân tố khác của bối cảnh quốc tế hiện nay đã, đang tác động đến văn hóa mạng, như: các vấn đề mang tính toàn cầu đòi hỏi cần có sự nỗ lực hợp tác của cộng đồng quốc tế cùng tham gia giải quyết; vấn đề công nghiệp văn hóa, công nghiệp sáng tạo, công nghiệp liên quan đến tri thức được chú trọng trong bối cảnh các sản phẩm văn hóa ngày càng có chỗ đứng trong thị trường kinh tế quốc tế, những sáng tạo mang tính độc đáo thay cho các sản phẩm hàng loạt được đánh giá cao... Đặc biệt, vấn đề thế giới giải trí được đề cao không chỉ ở phạm vi quốc tế mà còn ở Việt Nam. Các hình thức giải trí đang dần thay đổi, trong đó các hình thức giải trí dựa vào các phương tiện truyền thông thẳng thắn so với các loại hình giải trí truyền thống... Trong bối cảnh một thế giới như vậy, internet với văn hóa mạng phát triển là tất yếu.

2. Về bối cảnh trong nước

Sau hơn 30 năm đổi mới, Việt Nam từ một nước chậm phát triển, khó khăn, nghèo nàn về kinh tế, hạn chế về hợp tác quốc tế... đã vươn lên trở thành nước có nền kinh tế trung bình, hội nhập sâu rộng và vị thế không ngừng được khẳng định trên trường quốc tế. Đời sống văn hóa tinh thần của nhân dân được nâng cao, đa dạng, phong phú về chất lượng và số lượng.

Sự quan tâm của Đảng, Nhà nước đối với lĩnh vực văn hóa, thông tin ngày càng được chú trọng nhiều hơn, tự do báo chí không

ngừng được nâng cao, là những nhân tố có ảnh hưởng đặc biệt quan trọng đến việc phát triển các loại hình báo chí, trong đó có báo điện tử ở Việt Nam thời gian qua. Để tạo điều kiện cho các hoạt động kinh tế, xã hội, văn hóa phát triển và hội nhập, một hệ thống cơ chế, chính sách pháp luật trong xã hội ngày càng được bổ sung, điều chỉnh cho tương thích với thế giới. Việc làm này đã tạo môi trường và động lực cho sự phát triển các loại hình báo chí, trong đó có báo mạng điện tử. Điều này được chứng minh qua việc Chính phủ, các bộ, ngành chức năng đã ban hành, hoàn thiện hàng loạt các văn bản pháp luật liên quan đến văn hóa, báo chí, điện ảnh... Đồng thời, đây còn là cơ sở pháp lý cho công tác quản lý các loại hình thông tin, trong đó có thông tin mạng phát huy được các ưu điểm và ngăn chặn hiệu quả những mặt trái của văn hóa mạng.

Ngoài ra, nền kinh tế tăng trưởng nhanh, đời sống vật chất của nhân dân ngày được nâng cao là một nhân tố ảnh hưởng đáng kể đến nhu cầu sinh hoạt văn hóa, giải trí và nâng cao dân trí của người dân. Thực tế cho thấy, cùng với sự tăng trưởng kinh tế nói chung và mức sống của người dân nâng cao, là sự xuất hiện của các phương tiện nghe nhìn mới, hiện đại kéo theo nhu cầu và hình thức hưởng thụ văn hóa của người dân cũng thay đổi. Mạng xã hội là một trong các loại hình trao đổi thông tin được nhiều người ở mọi lứa tuổi, nhất là giới trẻ đặc biệt quan tâm.

Quá trình công nghiệp hóa, đô thị hóa diễn ra nhanh chóng cũng là một trong những nguyên nhân tác động đến việc phát triển của văn hóa mạng nói riêng và công tác quản lý lĩnh vực văn hóa truyền thông nói chung. Tốc độ công nghiệp hóa và đô thị hóa diễn ra nhanh chóng đã biến nhiều công dân nông thôn trở thành công nhân, công dân đô thị; nhiều làng quê trở thành các thị trấn, thị tứ và cả thành phố; nhiều khu công nghiệp ra đời... Sự thay đổi này kéo theo nhiều sự thay đổi trong tập quán, thói quen, lối sống của người dân. Việc tìm đến một loại hình công nghệ hiện đại - internet cũng là điều dễ hiểu.

Trong bối cảnh thế giới và Việt Nam hiện nay, internet và văn hóa mạng là nhu cầu không thể thiếu của con người. Khái niệm văn hóa mạng dù có nhiều cách hiểu khác nhau và nội hàm khá rộng, song về cơ bản đều cho rằng văn hóa mạng là những biểu hiện của con người tham gia vào cộng đồng mạng internet và văn hóa được thể hiện trên mạng internet. Mục đích ban đầu của mạng xã hội là kết nối, giao lưu và chia sẻ. Do phát triển quá nhanh, mạng xã hội đã bộc lộ những mặt trái nguy hại mà cả pháp luật lẫn văn hóa cộng đồng chưa kịp thích ứng. Thậm chí mạng xã hội đang trở thành mảnh đất màu mỡ để một số kẻ xấu lợi dụng. Vì vậy, để thúc đẩy và quản lý văn hóa mạng đạt hiệu quả, trước hết phải thấy rõ được tính khách quan và sự phát triển tất yếu của loại hình văn hóa này trong bối cảnh phát triển hiện nay. Việc quản lý văn hóa mạng ở Việt Nam cần thực hiện trên cơ sở một số nguyên tắc như: quản lý văn hóa mạng phải gắn liền với chủ trương, đường lối của Đảng, chính sách và pháp luật của Nhà nước; luôn theo sát bối cảnh chính trị, kinh tế, văn hóa, xã hội trong nước và quốc tế; phải xem xét đáp ứng "quyền văn hóa" của người dân; xem quản lý văn hóa mạng là một khoa học, một quá trình chứ không phải là một hoạt động cụ thể; đặt trong tổng thể các biện pháp quản lý xã hội, quản lý văn hóa nói chung; tính đến sự đa dạng của xã hội trong nhu cầu, thị hiếu, mức độ thưởng thức, các khác biệt về mức sống, trình độ học vấn, dân tộc, tôn giáo, địa bàn cư trú...

Sự phát triển văn hóa mạng ở Việt Nam trong thời gian qua đã để lại nhiều dấu ấn tích cực, song cũng đang tiềm tàng nhiều yếu tố đáng báo động. Chỉ ra được bối cảnh quốc tế và trong nước với những nhân tố tác động đến sự ra đời, phát triển của văn hóa mạng sẽ giúp các nhà quản lý có được đối sách hợp lý để phát huy ưu điểm của văn hóa mạng cũng như ngăn chặn tác động tiêu cực của loại hình văn hóa này. Đối với công chúng khi đến với văn hóa mạng, đừng để bị động, phụ thuộc thái quá vào mạng internet □